

SANDIKLI İLÇESİNDE DOĞAL YAPININ KIR YERLEŞMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Effects on Natural Environment at Rural Settlements in Sandıklı District

Yrd.Doç.Dr. Barış Taş*

Özet

Kır yerleşmeleri, doğal ortamda yalın halde bulunmalarından ötürü, doğal ortamı en iyi yansıtan yerleşmelerdir. Sahip oldukları fonksiyonlar büyük ölçüde, buldukları doğal çevrenin özellikleriyle ilişkilidir. Bu özelliği ile kır yerleşmeleri, diğer yerleşmelerden kolaylıkla ayırt edilirler. Doğal ortam ile insan arasındaki ilişkilerin ortaya konmasında yerleşmeler, önemli bir gösterge durumundadırlar. Farklı doğal çevre koşullarının gözlemlendiği Sandıklı İlçesi'ndeki kır yerleşmeleri de doğal ortam koşullarından etkilenmiştir. Yapı malzemesi, ekonomik faaliyet kolları ve yerleşmenin sahip olduğu doku ve biçim gibi kır yerleşmelerine özgü durumlar doğal ortamdaki etkilenmiştir. Ova üzerinde yer alan kır yerleşmeleri ile dağ kütlelerinin yamaçlarında konumlanmış kır yerleşmeleri, gerek yapı malzemesi, gerek hakim ekonomik faaliyet gerekse nüfus ve doku gibi özellikler bakımından birbirinden farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Kır yerleşmeleri, Sandıklı, doğal çevre.

Abstract

Because of the fact that rural settlements are naked in environment, These settlements reflect or present environment very well. The functions of these settlements can be related to their environmental characters. Thus, rural settlements are distinguished, clearly. Settlements are important indicators in terms of the relations between environment and human. Rural settlements in Sandıklı county where different environmental conditions are observed, have been affected by environmental conditions. Building materials, The fields or branches of economical activities and various types of settlements have been affected by environment. Rural settlements on plain, side of a mountain and high land are different from each other in terms of bulding structure, common economical activities and demographical characters.

Keywords: Rural settlemets, Sandıklı, natural environment.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. e-posta: tas.baris@hotmail.com

1. Giriş

Yerleşme, insanın yeryüzünde gerçekleştirdiği önemli bir faaliyettir. Barınma ihtiyacı, beslenme gibi insanoğlunun temel ihtiyaçlarının başında yer alır. Bu faaliyetin gerçekleştiği ortam ise bütünüyle doğal ortamdır. Bu bağlamda yerleşmeler, doğal ortamın sahip olduğu özelliklerden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptirler. Ege, Akdeniz ve orta Anadolu bölgelerinin özelliklerini yansıtan Afyonkarahisar iline bağlı bir ilçe olan Sandıklı, doğal ortam şartları bakımından oldukça renkli bir yapıya sahiptir. İlçenin sahip olduğu bu özellikler yerleşmelere de yansımıştır. Özellikle ilçedeki kır yerleşmelerinin buldukları doğal çevre koşullarından etkilendiği görülmüştür. Bu çalışmada ilçedeki kır yerleşmelerinin doğal ortam koşullarından ne derecede etkilendiği, doğal ortam koşullarının kır yerleşmelerinin doku-biçim özelliklerine nasıl yansıdığı, ekonomik faaliyetler üzerinde nasıl etki yarattığı, nüfus ve göç gibi olgular üzerinde ne şekilde bir değişime neden olduğu gibi konular üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda öncelikle ilçenin sahip olduğu doğal çevre koşulları belirlenecektir. Sonrasında ise kır yerleşmelerinin bu doğal çevre koşullarından nasıl etkilendikleri, hatta doğal çevrede ne gibi değişiklikler yarattığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Sandıklı İlçesi'ndeki yerleşme tipleri farklılık göstermekle birlikte büyük bölümü köy yerleşmelerinden oluşmaktadır. Toplam 58 daimi yerleşmenin 47'si köy, 10'u kasaba ve 1'i de şehir yerleşmesinden oluşmaktadır. Menteş, Kızık, Karadirek, Örenkaya, Yavaşlar, Kusura, Sorkun, Ballık, Akharım ve Başağaç, ilçedeki kasaba yerleşmelerini oluşturmaktadır. Bunlardan Başağaç ve Akharım dışındakiler kasaba fonksiyonlu yani şehre dönük yerleşmeler iken, söz konusu iki yerleşme daha çok kırsal yerleşme karakterini taşımaktadırlar. Akharım, Ballık, Kusura ve Örenkaya yerleşmeleri ise büyük ölçüde kasaba fonksiyonlarına sahip olan yerleşmelerdir. Diğer bir ifadeyle şehrsel fonksiyonları barındıran yerleşmelerdir. İlçedeki tek şehir yerleşmesi olan Sandıklı ise sahip olduğu fonksiyonlar itibarıyla şehir olmayı hak eden bir yerleşmedir. Sandıklı İlçesi'ndeki yerleşmelerin büyük bölümü 900-1100 metre yükselti aralığında yer almaktadır (Taş ve Yakar, 2009: 151). İlçede en fazla yükseltiye sahip olan yerleşme, Sandıklı Dağı üzerinde yer alan ve 1600 metre yükseltiye sahip olan Soğucak köyüdür. En az yükseltiye sahip yerleşmeler ise ilçe merkezinin batısında yer alan ve ovanın en alçak kesimini oluşturan kesimde kümelenen köy yerleşmeleridir.

2. Kavramsal Çerçeve

Yerleşmeler, doğal çevreden etkilenen ve etkileyen dinamik unsurlardır. Günümüzde insanın ulaştığı bilgi ve kültür düzeyi, yerleşmelerin doğal ortam şartlarından etkilenme düzeyini azaltmış olmakla birlikte dünyanın bazı bölgelerinde yerleşmelerin hala doğal çevre şartlarının kontrolünde olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle Afrika ve Asya kıtalarının bazı kesimlerindeki yerleşmelerde doğal ortamın etkisinin varlığından söz etmek mümkündür. Genel olarak yerleşmelerin tamamı için böyle bir "determinist" etkinin azaldığı düşünülmeyle birlikte kır yerleşmelerinde farklı bir durumun varlığından söz edilebilir. Doğal ortamlarla iç içe geçmiş olan kır yerleşmelerinin buldukları ortamdan etkilenmemeleri mümkün değildir. Primer ya da birincil faaliyetler olarak da bilinen faaliyetler, kırsal arazilerde gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Bu durumda temel ekonomik

faaliyetlerin yürütüldüğü arazi parçalarındaki yerleşmeler de doğal olarak o ortamın özelliklerinden etkilenecektir. Yeryüzü şekilleri, yükselti, iklim özellikleri, litolojik ve edafik faktörler gibi doğal çevre özellikleri, yerleşmeler, özellikle de kır yerleşmeleri üzerinde etkili olan doğal çevre koşullarını oluşturur (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 168).

Yerleşmelerin sahip oldukları fonksiyonlar, yerleşme tipinin belirlenmesinde belirleyici olmaktadır. Herhangi bir yerleşmenin oluşmasını ve bugün varlığını sürdürmesini sağlayan, ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlı güçler (kuvvet ya da faktörler), o yerleşmenin fonksiyonunu oluşturur (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 165). İşlev-görev anlamında da kullanılan “fonksiyon” sözcüğü yerleşmeler için düşünüldüğünde, yerleşmelerin en büyük işlevinin yani fonksiyonunun insanları barındırmak olduğu akla gelmelidir (Özçağlar, 2009: 80). Yerleşmelerin sınıflandırılmasında fonksiyonlar ön plana çıkabilmektedir. Her ne kadar yerleşmelerin temel işlevinin insanları barındırmak olduğu düşünülse de her yerleşmenin sahip olduğu fonksiyon aynı olmamaktadır. Söz gelimi tarım alanlarının son derece elverişli araziler üzerinde ya da yakınında kurulan yerleşmelerde en önemli geçim kaynağının tarım olduğu görülür. Böyle bir yerleşmede tarımsal üretime bağlı olarak bazı eklentiler ya da faaliyet alanları bulunabilmektedir. Benzer şekilde ormanlık alanlarda yer alan yerleşmelerde de ormancılık faaliyetine bağlı birtakım farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu durum, doğal ortam içerisinde yalın halde bulunan yerleşmelerin, buldukları ortamın özelliklerini yansıtmaya güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Yerleşmeler sahip oldukları nüfusa göre mi yoksa sahip oldukları fonksiyonlara göre mi sınıflandırılmalıdır sorusunun cevabı, farklı disiplinler tarafından farklı biçimlerde verilmektedir. Bunun yanında yerleşmeler farklı kriterlere göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin dokusal özelliğine göre “dağınık”, “toplu” ve “yarı dağınık” ya da “planlı yerleşmeler” ve “plansız yerleşmeler” den söz edilebileceği gibi üzerinde yer aldıkları jeomorfolojik üniteye göre “ova”, “dağ eteği”, “sırt”, vadi içi” gibi sınıflandırmalar da yapılabilmektedir (Özçağlar, 2009: 79,80). Yerleşmelerin sahip oldukları fonksiyonlar bakımından sınıflandırılmasında kır ve şehir ayrımının son dönemlerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003; Özçağlar, 2009; Tümertekin ve Özgüç, 1998; Göney, 1977, Denker, 1977). Coğrafi çevreye uyan ve buldukları çevrenin etkisini taşıyan yerleşmeler, kır yerleşmeleri olarak nitelendirilebilir (Denker, 1960: 60). Kırsal yerleşmelerde halkın geçimini doğrudan topraktan (yani primer üretimle) kazanmakta olmasına karşılık, şehirselleşen yerleşmelerdekilerin genellikle sekonder ve tersiyer faaliyetlerden kazanmakta olduğu görülmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1998: 379). Köyler, bütünüyle kırsal fonksiyonların hakim olduğu, ekonomik faaliyetlerin tarım, hayvancılık, avcılık-toplayıcılık ve ormancılık gibi primer faaliyetlerden oluştuğu en küçük yerleşmelerdir. Çeşitli özellikteki konutlar (evler, resmi ve özel hizmet binaları, iş yerleri ile sanayi tesislerine ait binalar) kırsal mekân üzerinde planlı veya plansız şekillerde (toplu, dağınık, yarı dağınık) yer tutarak bir köy yerleşmesini meydana getirirler (Özçağlar, 2009: 83). Ancak hem kırsal fonksiyona sahip, hem de hizmet ve küçük ölçüde sanayi fonksiyonuna sahip yerleşmelerin hangi grupta değerlendirilmesi gerektiği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdaki yerleşmeler, Özçağlar tarafından “kasaba” yerleşmeleri olarak tanımlanmıştır (Özçağlar,

2009: 88). Kasaba yerleşmelerinin pek çoğu, kırsal fonksiyona sahip olduğu düşünülürse, primer faaliyetlerin ön planda olduğu kasaba yerleşmeleri “büyük köy” yerleşmeleri olarak nitelendirilebilir.

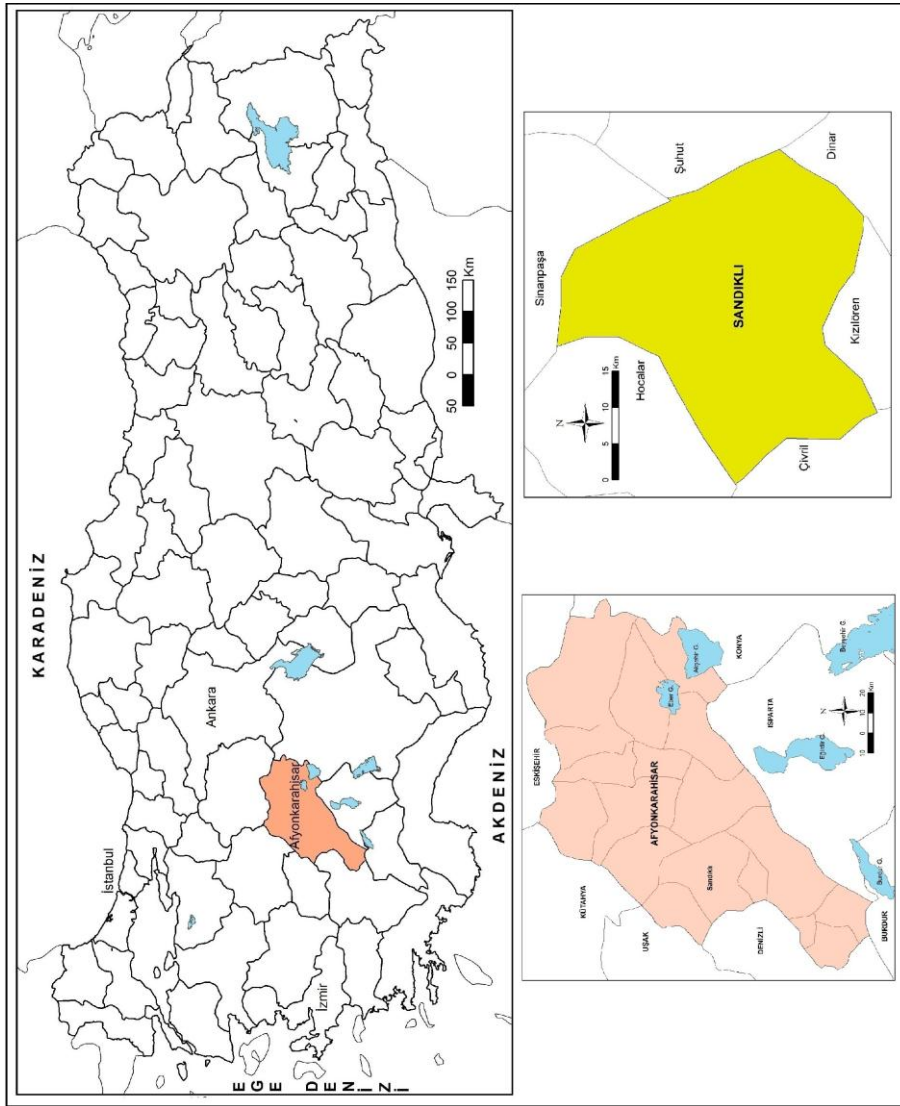
Kır yerleşmelerini, yararlanma sürelerine göre dönemlik (sezonluk-geçici) ve daimi (sürekli) yerleşmeler olarak sınıflandırmak mümkündür (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2003: 164; Özçağlar, 2009: 81-82). Böyle bir sınıflandırmada yerleşmelerin kullanım süresi devreye girmektedir. Yılın belirli bir döneminde kullanılan dönemlik yerleşmelerde belirli bir ekonomik faaliyet söz konusudur. Hayvancılık ve tarım bu ekonomik faaliyetlerin başında gelmektedir. Türkiye'nin ve Türk halkının kültürel altyapısı, dönemlik yerleşmelerin yüzyıllar boyunca aktif bir biçimde kullanımını beraberinde getirmiştir. Benzer fonksiyona sahip dönemlik yerleşmeler, Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı isimlerle anılmaktadır. Yayla, hayvancılık fonksiyonuna sahip yerleşmelere verilen ortak bir addır ve hayvancılık fonksiyonuna sahip dönemlik yerleşmeler hemen her yerde bu adla anılır. “Ağıl”, “kışlak”, “oba”, “kom” ve “dam” adıyla anılan yerleşmeler de hayvancılık fonksiyonludur ve farklı yörelerde farklı adlarla anılırlar (Girgin ve Güner, 2002: 53). Buna karşın Ege bölgesinde yer alan tarımsal fonksiyonlu “çardak” yerleşmeleri, Gediz depresyonunda “güme” (Özav, 1995), Antakya-Kahramanmaraş çevresinde “banı” ve “pey” (Karaboran, 1985), batı Karadeniz bölgesinde Sinop çevresinde “gelik” (Yılmaz, 2002), Şanlıurfa çevresinde “hollik” (Elibüyük ve Güzel, 2003), Balıkesir-İvrindi çevresinde “saya”(Köse, 1995) gibi isimlerle anılan yerleşmeler, benzer ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği dönemlik yerleşmelerdir.

3. Sandıklı İlçesi'nin Doğal Ortam Özellikleri ve Kır Yerleşmeleri

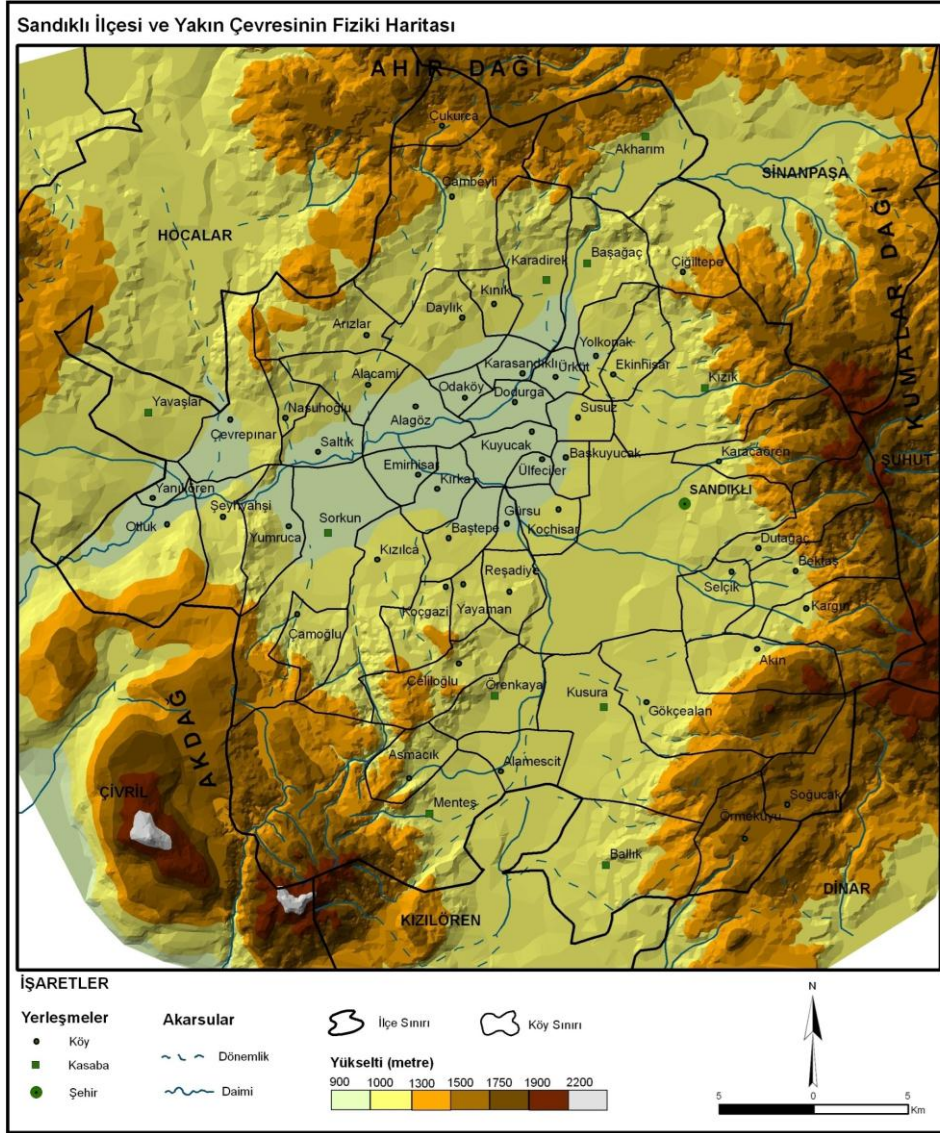
3.1. Jeolojik-Jeomorfolojik Yapı ve Kır Yerleşmeleri

Sandıklı İlçesi, güney kesimi dışında etrafı dağlık kütlelerle çevrili bir havza görünümündedir. En önemli jeomorfolojik üniteyi oluşturan dağlık kütleler, ilçede arazi kullanımı üzerinde önemli etkiye sahiptir. İlçenin doğusunda yükselen Sandıklı Dağı, Şuhut ve Sandıklı ovalarını ayıran kütle durumundadır. Afyon volkanitleri olarak adlandırılan andezit, trakiandezit, trakit, volkanik breş, aglomera ve tüflerden oluşan Sandıklı Dağı'nın en yüksek noktası 2250 metre yükseltiye sahip Kilimatan Tepe'dir. Sandıklı Dağı, ilçe sınırları içinde eğimli arazilerin en fazla bulunduğu kütle durumundadır. Eğimli yamaçların oluşumunda fayların ve litolojik yapının etkili olmuştur (Ardos, 1978: 152). Sandıklı Dağı üzerinde çok fazla kır yerleşmesi bulunmamaktadır. Ana kayanın yüzeye yakın olması, toprak örtüsünün çok ince olması, taşlık-kayalık alanların fazlaca yer tutması, Sandıklı Dağı üzerinde kır yerleşmelerinin gelişiminin önündeki doğal engeller durumundadır. Sert yapılı kayaçların varlığı, Sandıklı Dağı yamaçlarında tarımsal faaliyetleri sınırlamıştır. Bu durum hem tarım alanlarının hem de köy yerleşmelerinin Sandıklı Dağı yerine, ova ve ova yamacında konumlanmasına neden olmuştur. Dikkat çeken bir unsur da, Sandıklı Dağı'nda arazisi bulunan kır yerleşmelerinin hepsinin bir şekilde Sandıklı Ovası ile bağlantısının bulunmasıdır. Bu köy idari alanlarındaki yerleşmelerin tamamının merkezi, ova yamacında yer almaktadır. Sandıklı Ovası ile Sandıklı Dağı'nın birleşim alanlarında küçük ölçekli birikinti konileri, köy yerleşmelerine ev sahipliği yapmıştır. Bu kesimdeki köy yerleşmelerinin tamamı modern yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir. Ancak köy muhtarları

ile yapılan mülakatlarda, bu meskenlerin büyük çoğunluğunda eskiden doğal taşların (trakit ve andezitlerin) yapı malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Köylerin ulaşım olanaklarının elverişliliği, oldukça işlek olan Antalya karayolunun köylerin idari alanlarından geçmesi, modern yapı malzemelerinin teminini kolaylaştırmış, terk edilmiş meskenler dışında bütünüyle modern yapı malzemelerinin kullanımını beraberinde getirmiştir.

Şekil: 1. Sandıklı İlçesi'nin Konum Haritası

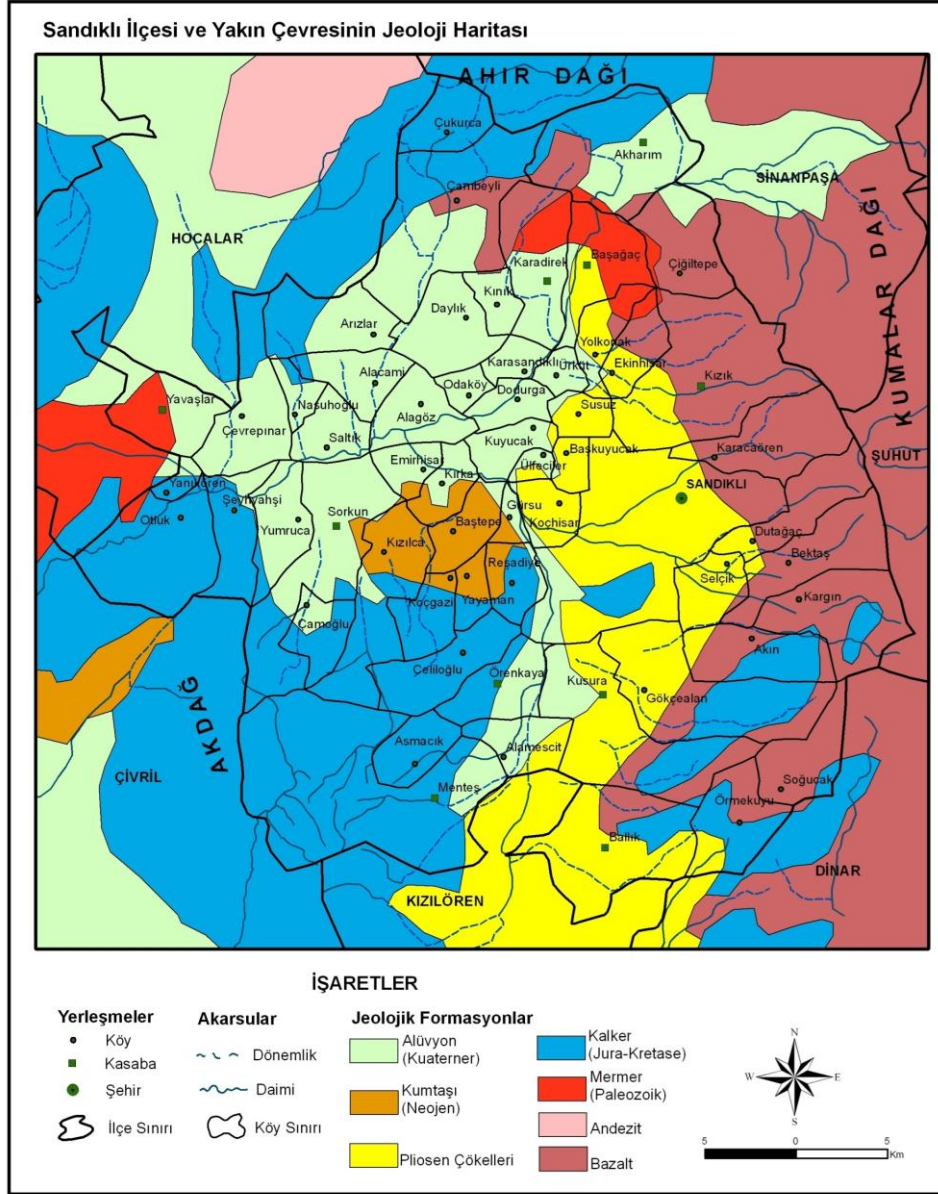
Şekil: 2. Sandıklı İlçesi ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası

Sandıklı Dağı üzerinde eskiden aktif olarak kullanılan yayla yerleşmeleri de bulunmaktadır. Günümüzde kullanılmayan bu yayla yerleşmelerinin tek bir köye ait olmadığı, birden fazla köyün bu yaylaları kullandığı muhtarlar tarafından belirtilmiştir. İlçe merkezinin kuzeydoğu kesiminde yer alan Karacaören ve Kızık köylerinin ortak kullandığı Kızık yaylası, günümüzde terk edilmiş durumdadır. Sandıklı İlçesi sınırları içerisinde kalan

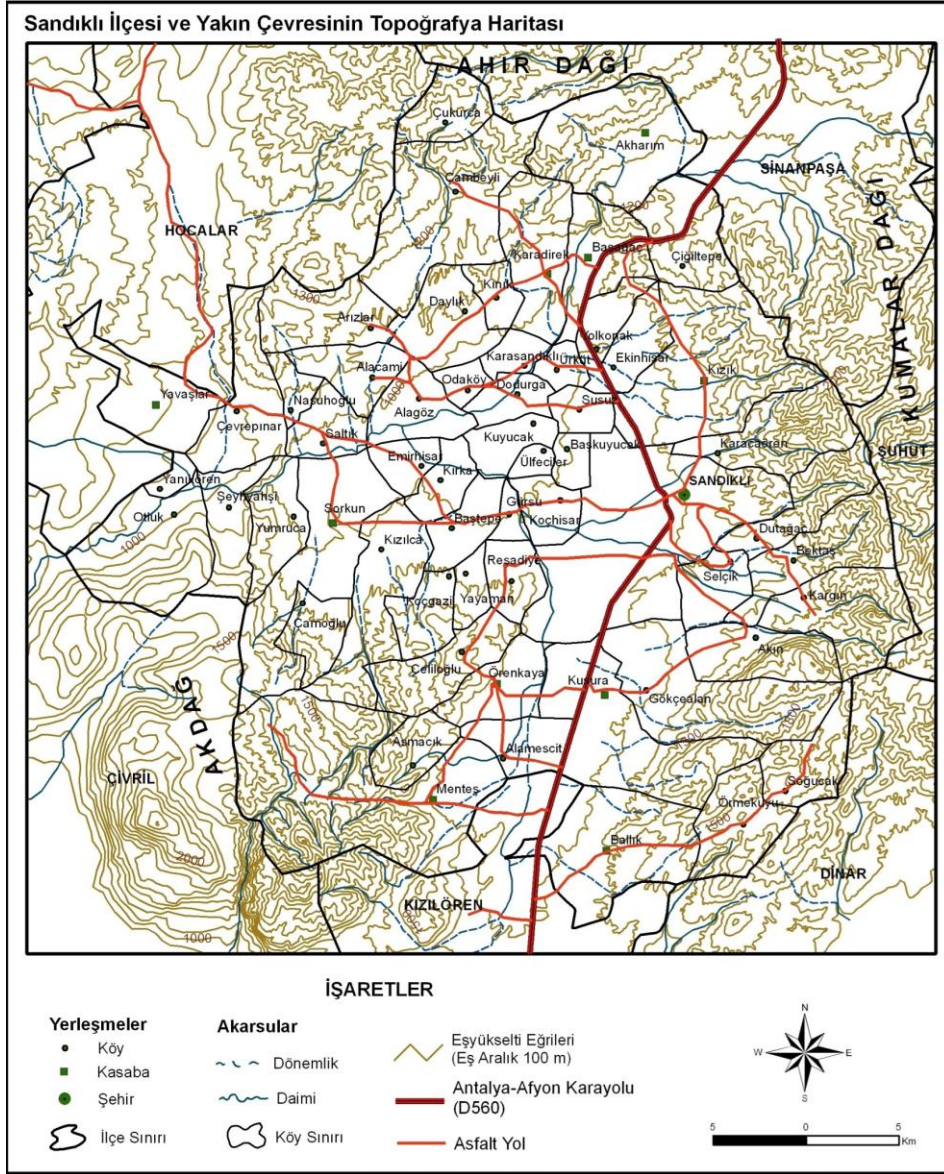
Sandıklı Dağı'nın güney-güneydoğu kesimleri, çıplak kaya alanları ile kaplıdır. Bu durum, yayla yerleşmelerinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Sandıklı Dağı'nın yamaç kesimlerinde, 1400-1500 metre yükseltiye sahip nispeten düz alanlarda hayvancılık faaliyetinin geliştiği görülmüştür. Buna bağlı olarak kır meskenlerinde ahırlar bir eklenti olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Sandıklı Dağı ile bağlantısı olan kır yerleşmelerinde tarım, en önemli ekonomik faaliyet durumundadır. Patates ve haşhaş, bu köylerde yetiştirilen en önemli ürün durumundadır. Gerek haşhaş, gerekse patates, ilçede depolanmayan, saklanmayan ürünlerdir. Buna bağlı olarak kır meskenlerinde tarım ürünlerin depolandığı eklentiler bulunmamaktadır.

Sandıklı Ovası'nın güneydoğu kesiminde, Sandıklı Dağı'nın güneyinde uzanan bir diğer dağlık kütleyi Kükürt Dağı oluşturur. Sandıklı Dağı'nı oluşturan volkanik malzemeler Kükürt Dağı'nda yerini kalkerlere bırakır. Basamaklı fay yamaçlarından oluşan ve büyük ölçüde Mesozoik kalkerlerinden oluşan Kükürt Dağı üzerinde fayların oluşturduğu kırık hatları üzerine çok sayıda dönemlik akarsu yerleşmiştir (Ardos, 1978: 154). Kükürt Dağı üzerinde karstik şekiller de oluşmuştur. 1750 metrenin üzerinde ortaya çıkan karstik şekillerin en önemlilerini dolinler oluşturur (Ardos, 1978: 155). Kükürt Dağı'nın sert kalkerlerden oluşması ve eğim şartlarının elverişsizliği nedeniyle tarım alanları neredeyse yoktur. Büyük ölçüde meralardan oluşan Kükürt Dağı yamaçlarında, hayvancılık gelişmiştir. Ancak Kükürt Dağı yamaçlarında yer alan köylerin aynı zamanda ovada da arazileri bulunduğu için bu köylerde tarım alanlarının ovada toplandığı görülmüştür. Kükürt Dağı da tıpkı Sandıklı Dağı gibi kır yerleşmelerine ev sahipliği yapmaz. Litolojik ve jeomorfolojik yapı, kır yerleşmelerinin Kükürt Dağı'ndan ziyade Sandıklı Ovası'nın yamacında kümelenmesine neden olmuştur. Kükürt Dağı üzerinde hiç dönemlik yerleşme bulunmamaktadır. Sert kayaçların varlığı ve eğimli-engebeli bir arazi yapısının varlığı, yayla yerleşmelerinin gelişimi engellemiştir. Kükürt Dağı üzerindeki kır yerleşmelerinin ova ile bağlantılı olması, diğer bir ifadeyle ovada arazisinin varlığı, ovanın daha yoğun bir şekilde kullanımını beraberinde getirmiştir. Bu kesimdeki yerleşmelerde de patates ve haşhaş, en fazla yetiştirilen ürünler arasındadır. Bu kesimde de kır meskenlerinde doğal yapı malzemeleri değil, modern yapı malzemeleri kullanılmıştır.

İlçenin kuzey kesiminde yer alan Ahır Dağı, Sandıklı ve Sinanpaşa ilçeleri arasında doğal bir sınır durumundadır. Ardos, Ahır Dağı'nda 3 farklı litolojinin varlığından söz etmiştir. Temelde Paleozoik metamorfik formasyonlar, onun üzerinde Afyonkarahisar volkanitleri ve en üstte limnik-flüvyal Pliosen formasyonları bulunmaktadır (Ardos, 1978: 158). 2000 metreyi pek geçmeyen Ahır Dağı, daha sade bir görünüme sahiptir. Yer yer düz alanların da gözlendiği Ahır Dağı üzerinde tarım yapılabilen alanlara sıklıkla rastlanır. Ayrıca bitki örtüsü de Sandıklı Dağı'na göre biraz daha fazladır. Ahır Dağı'nda karaçamlara rastlanmakla birlikte meşeler en fazla görülen bitki türlerini oluşturur. Ahır Dağı, kır yerleşmeleri için diğer dağlık kütlelere göre daha elverişli özelliklere sahiptir. Eğim şartlarının elverişliliği, bu kesimdeki kır yerleşmelerinde tarım fonksiyonunun öne çıkmasına neden olmuştur.

Şekil: 3. Sandıklı İlçesi ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası

Şekil: 4. Sandıklı İlçesi ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası

Ahır Dağı'nda toprak örtüsünün Sandıklı Dağı'na göre daha kalın ve verimli olması, tarımsal faaliyetlerin 1400-1500 metre yükseltilere kadar çıkmasına olanak sağlamıştır. Buğday ve arpa Ahır Dağı üzerindeki kır yerleşmelerinde yetiştirilen tarım ürünleridir. Bu durum, bu kesimdeki yerleşmelerde (Akharım, Çambeyli, Çukurca) tarımsal

faaliyete bağlı eklentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buğday ve arpanın depolandığı bu eklentiler genelde meskenlerin hemen yanında yer alırlar. Ahır Dağı'nın kalkerlerden oluşması, özellikle Çukurca köyünde taş meskenlerin gözlenmesine neden olmuştur. Ahır Dağı üzerinde ve yamaçlarındaki köylerde hayvancılık faaliyetleri çok fazla gelişmemiştir. Bu durum, yayla yerleşmelerinin gözlenmemesine neden olmuştur.

Ahır Dağı'nda toprak örtüsünün Sandıklı Dağı'na göre daha kalın ve verimli olması, tarımsal faaliyetlerin 1400-1500 metre yükseltilere kadar çıkmasına olanak sağlamıştır. Buğday ve arpa Ahır Dağı üzerindeki kır yerleşmelerinde yetiştirilen tarım ürünleridir. Bu durum, bu kesimdeki yerleşmelerde (Akharım, Çambeyli, Çukurca) tarımsal faaliyete bağlı eklentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buğday ve arpanın depolandığı bu eklentiler genelde meskenlerin hemen yanında yer alırlar. Ahır Dağı'nın kalkerlerden oluşması, özellikle Çukurca köyünde taş meskenlerin gözlenmesine neden olmuştur. Ahır Dağı üzerinde ve yamaçlarındaki köylerde hayvancılık faaliyetleri çok fazla gelişmemiştir. Bu durum, yayla yerleşmelerinin gözlenmemesine neden olmuştur.

İlçenin batı-güneybatı kesiminde yer alan Akdağ, Sandıklı Dağı'ndan sonra en yüksek dağlık kütleliyi oluşturur. Çivril ilçesi ile doğal sınır oluşturan Akdağ'ın zirve bölümü, Çivril ilçesi sınırları içinde kalmaktadır. Bütünüyle Paleozoik ve Jura-Kretase kalkerlerinden oluşan Akdağ, ilçede arazi kullanımını bakımından en renkli dağlık kütle durumundadır. Bakı etkisiyle çevresine göre daha fazla yağış alan Akdağ, gür sayılabilecek bitki örtüsüne sahiptir. Karaçam, sedir ve meşe ormanlarından oluşan Akdağ üzerinde yerleşmeler de oldukça seyreklerdir. Yerleşmelerin büyük ölçüde doğu yamaçlarında toplandığı Akdağ, tabiat parkı ilan edilmiştir. Akdağ, ilçedeki kır yerleşmeleri bakımından en fakir dağlık küttedir. Dağ üzerinde hiçbir yerleşme bulunmamaktadır. daha çok yamaç kesimleri kır yerleşmelerine ev sahipliği yapar. Gür bitki örtüsünün varlığı ve koruma altına alınmış olması, kır yerleşmelerinin gelişimini engellemiştir. Bu kesimdeki yerleşmelerin ova ile bağlantılı olması, hakim ekonomik faaliyetin tarım olmasını tetiklemiştir. Patates ve haşhaş en önemli tarım ürünleri durumundadır. Bu kesimdeki kır meskenlerinde yer yer ahşap yapı malzemesine rastlanmakla birlikte sayıları oldukça azdır.

Sandıklı İlçesi'ndeki dağlık kütleler, kır yerleşmelerinin doku ve biçimleri üzerinde çok fazla etkili değildir. Yerleşmelerin ova ve ova yamacında toplanmış olması, toplu dokudaki yerleşmelerin gözlenmesinde etkili olmuştur. daha çok su kaynakları ve tarım alanları yerleşmelerin doku ve biçimleri üzerinde etkili olmuştur. Dağlık kesimlerde su kaynaklarının kısıtlı olması, yerleşmelerin su kaynakları etrafında toplanmasına neden olmuştur. Bunun yanında tarım alanlarının kısıtlı olması da tarıma elverişli araziler üzerinde yerleşmelerin gelişmesini engellemiştir.

Sandıklı İlçesi'nde dağlık kütleler ve yamaçlarında konumlanmış kır yerleşmeleri üzerinde bazı tehditler bulunmaktadır. Bunların başında sel tehlikesi gelmektedir. Yerleşmeler daha çok ova ile yamaçlarda kümelenmiştir. İlbahar ve sonbahar mevsiminde gerçekleşen sağanak yağışlar, dağlık alanlardan inen akarsuların taşmasına ve sel felaketlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bir diğer tehdit ise su sıkıntısıdır. Özellikle Sandıklı Dağı yamacındaki yerleşmelerde ciddi su sıkıntısı yaşanmaktadır. Suyun kontrollü

ve bilinçli kullanımının özendirilmesi ve sulama göletlerinin yapılması, hem sulama suyu temini sağlayacak hem de olası sel risklerine karşı yerleşmeleri koruyacaktır.

Sandıklı İlçesi'ndeki en önemli jeomorfolojik üniteyi ilçenin merkezi kısmında yer alan Sandıklı Ovası oluşturmaktadır. Yerleşmelerin, nüfusun, ekonomik faaliyetlerin bu ovada ve yakın çevresinde kümelenmesi görülmektedir. Bu anlamda arazi kullanımı açısından en renkli jeomorfolojik üniteyi, Sandıklı Ovası oluşturmaktadır. Hamam çayı ve Karadirek deresinin taşıdığı alüvyonların tektonik hareketlerle çökmüş olan alanı doldurmasıyla oluşan Sandıklı Ovası Pliosen'de oluşmuştur (Ardos, 1978:165). Ova tabanı, Sandıklı Ovasında eğimin az olduğu yerlere karşılık gelmektedir. Bu kısım ovanın ortasında yer alır ve etrafı hafif eğimli Neojen arazisi ile çevrilidir. Ova 1020 metre ve 1100 metre olan iki düzlükten oluşur. Alüvyal taban üzerinde Hamam çayı ve onun kolları gelişmiştir. Aynı zamanda bu jeomorfolojik birim Sandıklı İlçesi'nde kuru tarım yanında sulamalı tarımın yapıldığı verimli arazilere karşılık gelir. Bu taban arazisi üzerinde, Emirhisar ve Ülfeciler Köyleri yakınında Neojene ait hafif eğimli yüzeyler görülmüştür. Bu kesimler, kuru tarımın yapıldığı, özellikle buğday tarımının ön planda olduğu yerlerdir.

Ovanın orta kesiminde, kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir fay bulunmaktadır. Bu fay, termal kaynakların çıkmasına neden olmuş ve buraya Hüdai Kaplıcası'nın kurulmasına neden olmuştur. Bu faylar ve termal kaynakların çıkışı, yöredeki en genç postvolkanik oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır (Ronner, 1962: 80). Ovadaki bu fayların üzeri, alüvyonlar tarafından doldurulmuştur. Sandıklı Ovasındaki en önemli su kaynağı durumundaki Hamam çayı, ovanın batısında bir boğazla Çivril ovasına bağlanmakta, oradan ise Büyük Menderes nehrine karışmaktadır.

Sandıklı Ovası, ilçedeki kır yerleşmelerinin büyük bölümüne ev sahipliği yapan jeomorfolojik ünite durumundadır. Sandıklı Ovası'nın tarımsal verimliliğinin yüksek olması, kır yerleşmelerini adeta bir mıknatıs gibi ovaya çekmiştir. Ovada su kaynaklarının elverişliliği ve Antalya karayolunun ovadan geçmesi ise kır yerleşmelerinin ovada kümelenmesini tetiklemiştir. Ovanın her yerinde yerleşmeler bulunmamaktadır. Daha çok ovanın kenar kesimleri yerleşmelere ev sahipliği yaparken tarım alanları için elverişli alanlarda yerleşmeler bulunmamaktadır. Sandıklı Ovasında yetiştirilen en önemli tarım ürünü patates ve haşhaştır. Arpa hiç yetiştirilmezken buğday, şeker pancarı ve çeşitli sebzeler diğer tarım ürünleri arasındadır. Sandıklı Ovası, ilçede ekonomik faaliyetlerin de toplandığı jeomorfolojik ünite durumundadır. İlçe merkezinin ovada yer alması ve işlek bir karayolunun ovadan geçmesi, sanayi ve hizmet gibi ekonomik faaliyet kollarının ovada yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Sandıklı Ovasındaki kır yerleşmeleri, toplu dokuya sahiptirler. Belirli bir unsurun etrafında kümelenme söz konusudur. Su kaynakları, bu toplanmada etkili olan önemli bir unsurdur. Ovada akarsular bulunmakla birlikte yaz aylarında bu akarsuların akımları azalmakta hatta kurumaktadır. Bu durum kır yerleşmelerinin yer altı su kaynaklarından faydalanmalarını zorunlu hale getirmiştir. Yüzeğe yakın olan yer altı su kaynakları, açılan kuyular vasıtasıyla çıkarılmaktadır ve çoğunlukla sulama suyu olarak kullanılmaktadır.

Foto: 1. Sandıklı Ovasında kümelenen köy yerleşmeleri.

Foto: 2. Sandıklı Ovasında dairesel dokudaki kıy yerleşmesi (Karasandıklı)

Sandıklı Ovasındaki köy yerleşmelerinin bir bölümü dairesel bir dokuya sahip iken bir bölümü çizgisel bir doku özelliği gösterir. Su kaynakları etrafında toplanan köy

yerleşmelerinde dairesel bir doku özelliği gözlenirken, Antalya karayolu üzerinde yer alan köy yerleşmelerinde, karayoluna paralel, çizgisel bir uzanış söz konusudur.

Foto: 3. Yol boyu çizgisel dokuya sahip kır yerleşmesi (Başağaç)

Sandıklı Ovası, ekonomik gelir düzeyi nispeten kır yerleşmelerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum kır meskenlerinde kullanılan yapı malzemelerini de etkilemiştir. Ovadaki köylerde büyük ölçüde modern yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Ancak eski meskenlerde taş ve toprak (kerpiç) yapı malzemelerinin kullanıldığı gözlenmiştir. Günümüzde çok az da olsa ovada bu tip meskenlere rastlanmaktadır.

Sandıklı Ovasındaki kır yerleşmeleri, diğer kesimlerdeki yerleşmelere oranla daha fazla nüfusa sahiptirler. Ovadaki köyler, çevredeki köylere göre daha az göç vermektedir. Özellikle Antalya karayolu üzerinde veya yakınında yer alan köy yerleşmelerinde göç oranı daha düşük düzeydedir. Dikkati çeken bir diğer konu, Antalya karayolu üzerinde veya yakınındaki kır yerleşmelerinin kasabalaşma sürecine girmiş olduklarıdır. Ulaşımın yerleşmeler üzerinde nasıl bir etki yaptığının göstergesi olan bu durum, dağ ve yamaç köylerinde gözlenmektedir.

Foto: 4. Sandıklı Ovasında taş, toprak ve ahşap malzemeler kullanılarak inşa edilmiş geleneksel bir kır meskeni (Yolkonak)

3.2. İklim ve Kır Yerleşmeleri

Sandıklı İlçesi'nde meteoroloji istasyonu bulunmamaktadır. Bu nedenle ilçenin bulunduğu alanın iklim özelliklerini belirlemede yakın çevrede yer alan meteoroloji istasyonlarının verilerinden faydalanılmıştır. İlçenin doğu kesiminde yer alan Şuhut, güney kesiminde yer alan Dinar ve kuzeyinde yer alan Afyonkarahisar meteoroloji istasyonlarının verileri doğrultusunda ilçenin iklim özellikleri hakkında temel değerlendirmeler yapılacaktır.

İlçenin kuzeyinde yer alan Afyonkarahisar'da yıllık ortalama sıcaklık 11.2 °C'dir. Ortalama düşük sıcaklıklar Ocak, ortalama yüksek sıcaklıklar ise Temmuz ve Ağustos aylarında gözlenmektedir. Afyonkarahisar'ın ortalama yağış miktarı ise 416.2 mm'dir. En fazla yağış ilkbahar ve kış aylarında, en az yağış ise yaz aylarında düşmektedir. İlçenin doğu kesiminde yer alan Şuhut meteoroloji istasyonunun verilerine göre Şuhut'ta yıllık ortalama sıcaklık 10.8 °C, yıllık ortalama yağış 360.6 mm'dir. İlçenin güneyinde yer alan Dinar meteoroloji istasyonunun verilerine göre Dinar'da yıllık ortalama sıcaklık 12.7 °C, yıllık ortalama yağış 441.2 mm'dir. Hem Şuhut hem de Dinar'ın sıcaklık ve yağış rejimleri Afyonkarahisar'la benzerlik göstermektedir. Bu veriler doğrultusunda Sandıklı İlçesi'nde

bozulmuş Akdeniz iklimi özelliklerinin görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Yaz mevsiminin sıcak ve kurak, kış mevsiminin ise soğuk ve yağışlı geçtiği söylenebilir.

Sandıklı İlçesi'nde iklim, yerleşmeler üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır. Bozulmuş Akdeniz iklimi özellikleri, ilçenin genelinde hâkimdir ve bu durum yerleşmelerde yoğun bir etki yapmamıştır. Ancak bakı faktörüne bağlı olarak bazı köylerin özellikle kış mevsiminde aşırı soğuklara karşı daha korunaklı olduğu görülmüştür. Sandıklı Dağı'ndan ovaya inen derelerin açtığı vadiler içine kurulmuş Kargın ve Bekteş köyleri böyle bir konumda yer alırlar. Ovadaki köyler kış mevsiminde soğuk hava koşullarından daha fazla etkilenirken söz konusu bu köylerde nispeten daha ılık hava koşulları hüküm sürmektedir.

3.3. Hidrografya ve Kıy Yerleşmeleri

Sandıklı İlçesi, su kaynakları bakımından çevresine göre daha elverişli konumdadır. Akarsular, yer altı suları ve termal kaynaklar, ilçedeki önemli hidrografik elemanlardır. Hamam çayı ve ona bağlanan Karadirek deresi, önemli akarsulardır. Sinanpaşa ilçesi sınırlarından kaynağını alan Karadirek deresi, Ahır Dağı üzerinden Sandıklı Ovası'na girer. Alagöz köyünde Hamam çayı ile birleşerek batıya doğru akarak Çivril ovasına ulaşır. Akdağ'dan kaynağını alan Hamam çayı, kabaca güney-kuzey istikametinde ovayı kat eder ve Alagöz köyünde Karadirek deresi ile birleşir. Buradan itibaren istikamet değiştirerek doğu-batı istikametinde akış gösteren Hamam çayı, bir boğazla Çivril ovasına akar. Hamam çayı, çok sayıda dönemlik akışa sahip dere tarafından beslenir. Bu dereler büyük ölçüde Sandıklı Dağı'ndan kaynaklanmaktadır. Bağlar deresi ve Çayköy dereleri, Sandıklı Dağı'ndan kaynaklanan önemli su kaynaklarıdır.

Sandıklı İlçesi yer altı su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Özellikle ovada yer altı su seviyesi yüzeye çok yakındır. DSİ verilerine göre ovada yer altı su seviyesi 6 metre iken çevreye doğru bu seviye artarak 12 metreye kadar çıkmaktadır (DSİ, 2010). Ovada çok sayıda kuyu açılmıştır. Bu kuyulardan çıkarılan sular, ovadaki tarımsal faaliyetler için hayati önem taşımaktadır. Özellikle kuraklığın çok şiddetli olduğu yaz mevsiminde bu yer altı suları ovaya hayat vermektedir.

İlçenin çevresini kaplayan dağlık kütleler de kaynak sularını barındırmaktadır. Özellikle Akdağ, kaynak suları bakımından diğer dağlara göre daha elverişli durumdadır. İlçe sınırları içinde önemli su kaynaklarından biri de Başağaç göletidir. Sulama amaçlı yapılan Başağaç göleti, çevresindeki tarım alanları için önemli bir su potansiyeli durumundadır.

Sandıklı İlçesi, termal kaynaklar açısından da önemli bir konumda bulunmaktadır. Hüdai Kaplıcaları önemli bir termal alan durumundadır. Hüdai hamamı civarında kuzey-güney istikametli fay hatları, zengin termal kaynakların oluşmasını sağlamıştır (Kayalı, 1993: 20). Hüdai Kaplıcaları'ndaki termal kaynaklar sülfat ve hidrokarbonat iyonları ve sodyum, kalsiyum katyonlarınca zengindirler ve az miktarda karbondioksit gazı içerirler (Çağlar, 1950: 500). Hüdai Kaplıcası, çamur banyoları ile ünlenmiştir. Söz konusu çamurun oluşumunda killi topraklar ve termal kaynakların etkisi büyüktür. Ovadaki killi topraklar

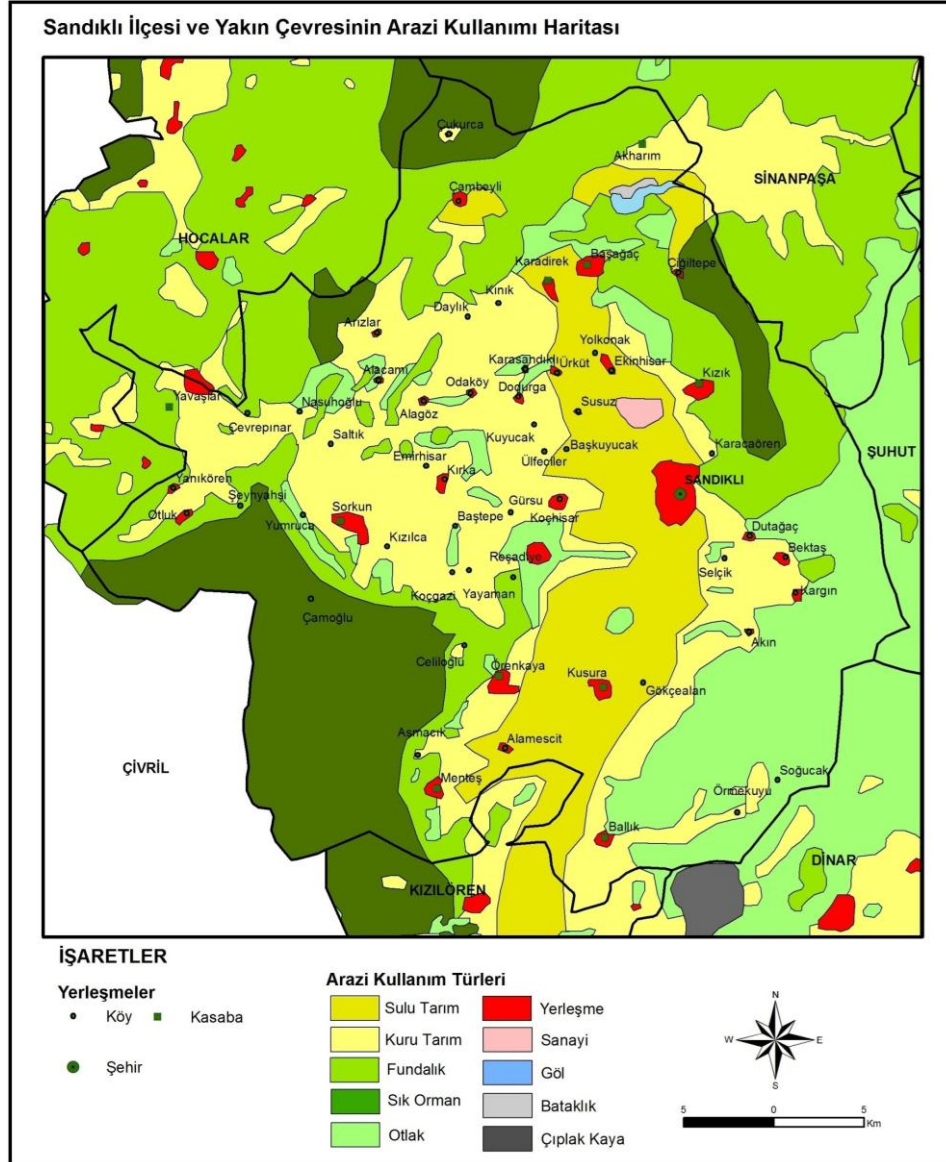
termal kaynaklar ile birleşince önemli bir termal kür potansiyelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Foto: 5. Başağaç Göleti

Sandıklı İlçesi'nde hidrografik unsurlar, yerleşmelerin hem konumlarını hem de doku ve biçimlerini etkilemiştir. Su kaynaklarının bulunduğu alanlar, hem yerleşmeler hem de tarımsal faaliyetler için en ideal ortamı yaratmıştır. Sandıklı Ovası, akarsu ve yer altı su kaynakları yanında termal kaynaklara ev sahipliği yapar. Özellikle termal kaynakların çevresinde bir yerleşme yoğunluğu söz konusudur. Hüdayi Kaplıcası olarak bilinen termal sahada sadece kaplıca turizmi gelişmemiştir. Sıcak sular yardımıyla ısıtılan seralar ve seracılık faaliyetleri de bu kesimde gelişmiştir. Termal saha, yerleşmeler, özellikle de kır yerleşmeleri açısından değerlendirildiğinde pek çok kır meskeninin dönüşüme uğrayarak termal tesis haline geldiği gözlenmiştir. Gürsu köyündeki kır meskenlerinin büyük bir çoğunluğunda bu durum gözlenmektedir. Bu durum, Gürsu köyünün tarım fonksiyonundan hizmet fonksiyonuna doğru kaymasına neden olmuştur.

Akdağ, su kaynakları açısından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen kır yerleşmeleri açısından oldukça fakirdir. Tabiat parkı olması ve koruma altına alınması, yerleşmelerin Akdağ'ın yamaçlarında toplanmasına neden olmuştur. Akdağ'dan kaynağını alan dereler, ovayla birleştikleri yerlerde birikinti koni ve yelpazeleri oluşturmuştur. Bu sahalar, kır yerleşmelerinin konumlandığı alanlara karşılık gelir. Kızılca, Sorkun, Çamoğlu ve Menteş köyleri, böyle bir konumda yer alırlar.

Şekil: 5. Sandıklı İlçesi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanımı Haritası

3.4. Doğal Bitki Örtüsü ve Kırsal Yerleşmeleri

Sandıklı İlçesi'nin bulunduğu bölgenin bitki örtüsü üzerinde iklimin büyük etkisi vardır. İlçede bitki örtüsü, dağlık kütleler ve onların yamaçlarında yer almaktadır. Orman formasyonunun en zengin olduğu alan Akdağ'dır. Büyük ölçüde karaçam ve meşe

ağaçlarından oluşan bu orman formasyonunda karaçamlar ortalama 1250 metrenin üzerinde görülmeye başlarlar. Daha alt basamaklarda ise meşe türleri görülmektedir. Akdağ'da yer yer göknar ağaçlarına da rastlanmaktadır. Akdağ'da 1250-1500 metre yükselti aralığında ardıç türleri de bulunmaktadır. Tabiat parkı olan Akdağ koruma altında olmasından ötürü tahribat çok fazla değildir. Ancak tabiat parkı ilan edilmeden önce tarla açmak ya da hayvan otlatmak amacıyla ciddi tahribatın yaşandığı yöre halkı tarafından belirtilmiştir. Ayrıca 1979 yılında Akdağ'da çıkan orman yangını, o dönemde ciddi bir tahribat yaratmıştır.

Sandıklı Ovasından itibaren Akdağ'a doğru sırasıyla gözlenen bitki türleri şöyledir: 1000 metre yükseltiye kadar çalı formasyonu ve meşeler, 1000-1250 metre yükselti aralığında meşeler ve bunların arasında karaçamlar, 1250-1500 metre yükselti aralığında karaçam ve meşelerin yanında ardıçlar ve 1500 metrenin üzerinde karaçamlar gözlenmektedir. Akdağ yamacında konumlanan kır yerleşmelerinde ahşap malzemenin diğer kesimlere göre daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Orman alanına yakın olmaları bu durum üzerinde etkili olmuştur. Ancak Akdağ'ın tabiat parkı olması ve koruma altına alınması, günümüzde ahşap yapı malzemesi yerine modern yapı malzemelerinin kullanımına neden olmuştur.

İlçenin doğu kesiminde uzanan Sandıklı Dağı, bitki örtüsü bakımından en fakir olan bölüme karşılık gelir. 1500-2000 metre yükselti aralığında çok dar bir alanda, ilçe merkezinin doğu-güneydoğu kesiminde karaçam ormanlarına rastlanır. Onun dışında Sandıklı Dağı'nda meşe ve çalı formasyonları en önemli bitki toplulukları durumundadır. Sandıklı Dağı'nın bitki örtüsü bakımından oldukça fakir olması, ot formasyonları ve bodur fundalıkların varlığı, bu kesimdeki kır yerleşmelerinde hayvancılık faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Sandıklı Dağı yamaçlarındaki meralar, ilkbahar ve yaz başında hayvancılık faaliyetleri için uygun ortam yaratmaktadır.

Kuzey kesimde yer alan Ahır Dağı da, Akdağ kadar olmasa da bitki örtüsü bakımından iyi durumda olan bir dağlık kütlelerdir. 1200 metrenin üzerindeki yükseltilerde karaçam, daha alt seviyelerde ise meşe, ardıç, laden ve çalı formasyonları Ahır Dağı'ndaki bitki örtüsünü oluşturan topluluklar durumundadır. Ahır Dağı'nda fundalık sahalar ve mera alanları, bu kesimdeki kır yerleşmelerinde tarımla birlikte hayvancılık fonksiyonunun gelişmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç

Kır yerleşmeleri ile doğal ortam koşulları arasında çok sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Doğal ortamın sahip olduğu özelliklere bağlı olarak, sürdürülen sosyal, beşeri ve ekonomik faaliyetler şekillenmektedir. Bu tür faaliyetler, yerleşmelerin konumunu, biçimini, dokusunu ve yapı malzemesini etkilemektedir. Bu anlamda kır yerleşmeleri, doğal ortam koşullarını yansıtan bir ayna niteliğindedir.

Doğal çevre şartlarının kısa mesafelerde değişim gösterdiği Sandıklı İlçesi'nde kır yerleşmeleri, söz konusu çevre şartlarından etkilenmiştir. Güney kesimi dışında etrafı dağlık kütlelerle çevrili olan Sandıklı İlçesi'ndeki kır yerleşmelerinin buldukları ortamdaki etkiledikleri, daha doğrusu buldukları ortama ayak uydurdukları gözlenmiştir.

İlçeyi çevreleyen dağlık kütleler, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini zorlaştıracak doğal şartlara sahiptir. Bu durum, kır yerleşmelerinin mümkün olduğunca dağlık alanlardan uzakta konumlanması sonucunu doğurmuştur. Buna karşın Sandıklı Ovası, yerleşmeler için son derece elverişli şartlara sahiptir. Kır yerleşmeleri için en önemli fonksiyon tarımdır. Dolayısıyla tarımsal faaliyetler için elverişli doğal şartlara sahip alanlar, her zaman yerleşmeleri kendisine çeker. Sandıklı Ovasında da benzer bir durum söz konusudur. İlçedeki yerleşmelerin çok büyük bir bölümü, Sandıklı Ovasında ve ova kenarında konumlanmıştır. Özellikle su kaynaklarının ovada elverişli olması, alüvyal toprakların varlığı, tarım için son derece elverişli düz arazilerin geniş yer tutması, ekonomik faaliyetler ile birlikte kır yerleşmelerinin de ovada kümelenmesine neden olmuştur.

Sandıklı Ovasından Türkiye'nin işlek karayolu güzergahlarından birinin geçmesi, doğal şartlar yanında beşeri şartların da son derece elverişli bir düzeyde olmasına neden olmuştur. İstanbul ve Ankara gibi iki büyük şehri Türkiye'nin turizm merkezi konumundaki Antalya'ya bağlayan karayolu şebekesi, Sandıklı Ovasından geçmektedir. Yoğun bir karayolu şebekesinin varlığı, hizmet ve sanayi gibi fonksiyonların gelişimini beraberinde getirmiştir. Yol üzerinde ya da yola yakın konumdaki yerleşmelerde ise tarım dışında hizmet fonksiyonunun gelişimine olanak sağlamıştır. Özellikle yol kenarında yer alan kır yerleşmelerinin kasabalaşma sürecine girdikleri gözlenmiştir.

Kır yerleşmeleri ile doğal çevre koşullarının birbirleriyle ilişkisinin Sandıklı İlçesi örneğinde ortaya konmaya çalışıldığı bu araştırmanın, coğrafyanın dağılış ve ilişki kurma ilkelerinin bir anlamda pratikte nasıl somutlaştığını göstermek adına kaleme alındığını belirtmek gerekir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde, farklı doğal şartların gözlemlendiği ve bu doğal şartların kır yerleşmelerine ve kırsal ekonomiye nasıl yön verdiğinin belirlenmesi, Türkiye'nin kır potansiyelinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Benzer çalışmaların değişik bölgelerde uygulanması, benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ardos, M. (1978) *Afyonkarahisar Bölgesinin Jeomorfolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yay. No: 2418, İstanbul.
- Çağlar, K.Ö. (1950) *Türkiye Maden Suları ve Kaplıcaları*, M.T.A. Enst. Yay. Seri B, No: 11, Fasikül III, Ankara.
- Denker, B. (1960) "Güneydoğu Toroslarda Göçebelik: Dr. Wolf-Dieter Hütterorth'a göre", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 20, S:136-142.
- Denker, Tolun, B. (1977) *Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri*, İstanbul Üniv. Yay. No:2275, Coğrafya Enst. Yay. No:93, İstanbul.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ.F. (2003) *Coğrafya'ya Giriş 2 Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Aktif Yayınları, Erzurum.

- Elibüyük, M. ve Güzel, A. (2003) Şanlıurfa İlinde Dönemlik ve Geçici Bir Yerleşme: Hollik, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, S:55-67.
- Girgin, M. ve Güner, İ. (2002) “Salihli-Gördes Arasındaki Dam Yerleşmelerinde Fonksiyon Değişimleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:7, S:47-67.
- Karaboran, H. H. (1985) İki Eğreti Yerleşme Şekli “Banı” ve “Pey”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:39, S:83-104.
- Kayalı, H. (1993) *Sandıklı Ovası ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanışı*, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Koca, H. (2001) “Türkiye Mısır Ekim Alanları ve Üretiminin Coğrafi Dağılışı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:7, Sayı:5, S:193-222.
- Köse, A. (1995) İvrindi (Balıkesir) Çevresinde Sıya Yerleşmeleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:1, S:315-335.
- Özav, L. (1995) “Eski Gediz Kasabası Çevresinde Güme Yerleşmeleri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:30, S:173-189.
- Özçağlar, A. (2009) *Coğrafyaya Giriş*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Ronner, F. (1962) Sandıklı Ovası Çöküntüsü Genç Tektonik ve Volkanik Durumlar, *M.T.A. Enst. Dergisi*, Sayı: 59, Ankara.
- Taş, B. ve Yakar, M. (2009) Afyonkarahisar İlinde Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (1998) *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, C. (2002) *Kırsal Yerleşmeler I Terminolojik Sorunlar*, Palmiye Yay., Samsun.